

ภูมิหลังของการวิจัย

ในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งมี 3 แผน คือ แผนที่หนึ่งระหว่าง พ.ศ. 2504-2509 แผนที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2510-2514 และ แผนที่สาม ระหว่าง พ.ศ. 2515-2519 ได้กล่าวถึงการพัฒนากำลังคน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ วัตถุประสงค์ในการพัฒนากำลังคน คือการช่วยให้สังคมซึ่งกำลังมุ่งไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ได้บรรลุไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ¹ การพัฒนากำลังคนเป็นกระบวนการสร้างความสามารถของคนในสังคม โดยใ้การศึกษา และการฝึกอบรมจากสถาบันอย่างมีแบบแผนในทุกๆ ระดับ เพื่อพัฒนาปรับปรุงคุณภาพของประชากรให้มีคุณภาพทั้งด้านวิชาการ วัฒนธรรม ศิลปกรรม จรรยา ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม รวมทั้งด้านฝีมือ และการทำงาน การศึกษาจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลิตประชากร คว้ยเหตุนี้ การพัฒนากำลังคน จึงจำเป็นต้องทำการประเมินถึงความต้องการทางด้านการศึกษา และการฝึกอบรม ซึ่งกระทำเป็น 2 ทาง คือ การประเมินด้านสังคม อันมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาด้านสังคม การเมืองและวัฒนธรรม ที่มุ่งให้เป็นพลเมืองดี มีสถาบัน การเมือง และสังคมที่มีเสถียรภาพในระบอบประชาธิปไตย กับการประเมินด้านกำลังคน อันหมายถึง การพิจารณาความต้องการทางด้านการศึกษาและการฝึกอบรม เพื่อให้สามารถผลิตบุคลากร ปฏิบัติงานในโครงการพัฒนา ได้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ การประเมินด้านสังคมย่อมเกี่ยวโยงถึง ด้านศาสนา วัฒนธรรม ศิลปกรรม ประเพณี (ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พระพุทธศาสนาย่อมมีบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งที่จะนำประชากร ไปสู่วัฒนธรรม

¹ พร้อม พานิชย์ภักดิ์, ดร. "นโยบายและปัญหาในการพัฒนากำลังคน", ประมวลบทความเกี่ยวกับการมัธยมศึกษา (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 184-185.

ศีลธรรม จรรยา ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม) ส่วนการประเมินค่าการศึกษา ได้มีการพัฒนาการศึกษาทุกด้าน ทั้งด้านวิชาการ หลักสูตร แบบเรียน การบริหารการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา ถึง อุดมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการบริหารการศึกษานั้นเป็นมรรควิธีที่สำคัญในอันที่จะนำสังคมและโลกไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ทั้งยังช่วยชี้ให้ทราบถึงแนวโน้มทั่วไปด้านความเจริญ และความเสื่อมของสังคมด้วยการบริหารการศึกษาก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาการศึกษาทุกด้านและทุกระดับ²

การศึกษาอีกประเภทหนึ่งซึ่งจะนำมาพิจารณาถึงความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรค ในการบริหารการศึกษาคือ (การศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป เป็นการเพิ่มพูนความรู้และวิถึฐานะให้แก่ประชากรของประเทศ เช่นเกี่ยวข้องกับจัดการศึกษาทั่วไป ไม่เพียงแต่พัฒนากำลังคนระดับกลางเท่านั้น หากยังพัฒนากำลังคนระดับสูงอีกด้วย เพราะจัดการศึกษาถึงระดับปริญญาตรี พร้อมทั้งส่งเสริมการศึกษา ระดับปริญญาโท และปริญญาเอกอีกด้วย โดยจัดหาทุนให้เดินทางไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ การที่ผู้วิจัยได้เลือกหัวข้อนี้เนื่องจากพิจารณาว่า การบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนากำลังคน ทั้งระดับกลางและระดับสูงตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อันนำไปสู่การประเมินค่าสังคม ทั้งยังเป็นการส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ พระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้เนื่องจากพระภิกษุ สามเณร และประชาชน ใฝ่ใจ ร่วมใจกันยึดมั่น และเผยแพร่ให้กว้างขวาง พระพุทธศาสนากับการศึกษาเกื้อกูลกันในเรื่องความเจริญทางด้านวัตถุ เศรษฐกิจ และด้านจิตใจ³ (บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อประเทศชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และการศึกษา ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษารวมทั้งเดิมการศึกษาขึ้นอยู่กับวัดวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน รับผิดชอบหน้าที่ด้านศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และด้านการศึกษา⁴ วัดจึงมีฐานะเป็นสถาบัน มีห้องสมุด เรียกว่า หอพระไตรปิฎก หรือหอพระธรรม

² สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพัฒนาการพิมพ์, 2513), หน้า 4-5.

³ ชวิน ชูภาพพิทักษ์, "พระพุทธศาสนากับวิชาการศึกษา" ศูนย์ศึกษา, ปีที่ 8 ฉบับที่ 12 (ธันวาคม, 2504), หน้า 51-56.

⁴ พระมหาประยุต ปรยุตโต, บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน (พระนคร : โรงพิมพ์พิชิตการพิมพ์, 2512), หน้า 12-13.

หรือถูกเก็บวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรม ในรูปของสมุดข่อย หนังสือใบลานเป็นผูก ๆ และหนังสือธรรมคาเพื่อคนกว่าอ้างอิงอุเทศ 5

จากประวัติการศึกษาของประเทศ พระสงฆ์ของรับภาระในการเรียนการสอน และการจัดโรงเรียนในวัด ทั้งยังเป็นผู้รักษาวินัยธรรมอันดีงามด้วยการศึกษาวิชาศีลปะ วิชาการช่างต่าง ๆ อีกด้วย บรรดาประเทศทั้งปวงที่มีพระพุทธรูปศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เช่น ลังกา พม่า ลาว เป็นต้น ได้ส่งเสริมการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะภาษาบาลีหรือภาษาอมกษ อันเป็นภาษาที่สำคัญ ในการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธรูปศาสนา ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราช อาจถือได้ว่า เป็นตัวแทนวิวัฒนาการ ของระบบการศึกษาของสงฆ์ในพระพุทธรูปศาสนา 6 จึงเท่ากับการวิจัยนี้ ได้ช่วยส่งเสริมการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะภาษาบาลีหรือภาษาอมกษอันเป็นภาษาที่สำคัญในการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธรูปศาสนา ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราชอาจถือได้ว่า เป็นตัวแทนวิวัฒนาการ ของระบบการศึกษาของสงฆ์ในพระพุทธรูปศาสนา จึงเท่ากับการวิจัยนี้ได้ช่วยส่งเสริมการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาให้บรรลุไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ อีกประการหนึ่งการบริหาร การศึกษาฝ่ายสงฆ์ในปัจจุบัน มีการบริหารอย่างมีระบบ ระเบียบ หลักเกณฑ์ และจัดการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา ในรูปของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งยังไม่มีผู้ใดได้ค้นคว้าวิจัยมาก่อนด้วยเหตุนี้ การศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธรูปศาสนาในประเทศไทย จึงเป็นเรื่องที่น่าค้นคว้าวิจัยถึงประวัติ ความเป็นมา ปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จในการบริหารการศึกษา เพื่อให้การ

5 คุน ประภาวิวัฒน์, "สถาบันวัดของประเทศไทย", วิทยากรย, ปีที่ 66, ฉบับที่ 6 (สิงหาคม, 2510), หน้า 554-559.

6 เอิร์นสท์ เบนซ์, "ใครจะกุมชะตาเอเชียพุทธศาสนาหรือลัทธิคอมมิวนิสต์" แปลจาก Buddhism or Communism : Which Holds the Future of Asia, โดยจำนงค์ ทองประเสริฐ (พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2512), หน้า 309-310.

บริหาร การศึกษาเป็นเครื่องชี้ให้ทราบถึงแนวโน้ม อันนำไปสู่ความเจริญ ก้าวหน้าของสังคม และวิทยาการในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว การบริหาร การศึกษาฝ่ายสงฆ์จึงเป็นเครื่องหมาย แห่งความเจริญก้าวหน้าของการศึกษาพระพุทธศาสนา และการพัฒนาประเทศ

วัตถุประสงค์

การวิจัยเรื่องนี้ได้วางวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้คือ

1. เพื่อศึกษาถึงปรัชญา ความมุ่งหมาย และนโยบายในการจัดการศึกษาของสงฆ์
2. เพื่อให้เข้าใจถึงกระบวนการจัดการศึกษา และวิวัฒนาการ การศึกษาตั้งแต่ต้นจน

ปัจจุบัน

3. เพื่อรวบรวมเรื่องราว รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์ไว้เป็น ประวัติการศึกษาฝ่ายสงฆ์ของไทย

4. เพื่อศึกษาถึงระบบบริหาร การศึกษา เกี่ยวกับการกำหนดอำนาจหน้าที่และวิธีการ บริหารที่เป็นปัจจุบัน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคบางประการ

5. เพื่อการวิเคราะห์และประเมินผลในอดีต และปัจจุบันเกี่ยวกับการบริหาร การศึกษา

ประโยชน์ที่อาจจะได้รับจากการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงรายละเอียดทุกแง่มุมของการบริหาร การศึกษาฝ่ายสงฆ์ ในประเทศไทย ซึ่งอาจจะนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายประการ คือ

1. ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของการศึกษาฝ่ายสงฆ์ อันอาจก่อให้เกิดความคิด ริเริ่มโครงการใหม่เกี่ยวกับเรื่องนี้

2. ข้อเท็จจริงทางการศึกษาอาจเป็นประโยชน์ในการแก้ไข ปรับปรุง และส่งเสริม ให้การศึกษามีทั้งประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. เป็นการส่งเสริมการศึกษาทางพระพุทธศาสนาอันก่อให้เกิดความเจริญในด้านอื่น ๆ อาทิ เช่น วัฒนธรรม สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา เป็นต้น

4. เป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจในงานด้านบริหาร การศึกษาทั่ว ๆ ไป และเป็นแนวทางในการค้นคว้าวิจัยต่อไป

5. ประสิทธิภาพในการค้นคว้าวิจัย จะช่วยเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยได้นำไปปรับปรุงงานด้านบริหารการศึกษาของตนเองต่อไป

ขอบข่ายของการวิจัย

การวิจัยนี้เริ่มตั้งแต่ การศึกษาฝ่ายสงฆ์สมัยสุโขทัยเรื่อยมาตามลำดับ จนถึงปัจจุบัน โดยอาศัยข้อมูลจาก

1. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
2. มหาวิทยาลัยสงฆ์ ในสังกัดสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ อันได้แก่ สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
3. สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งตั้งขึ้นโดยไม่ขึ้นกับกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ และสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ได้แก่ วิทยาลัยจิตภาวันการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระพุทธศาสนาของฝ่ายคฤหัสถ์

ความหมายของคำที่ใช้ในการวิจัย

1. สภาการศึกษา หมายถึง สภาการศึกษาของฝ่ายสงฆ์ ทั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไม่รวมถึงสภาการศึกษาแห่งชาติ
2. สถาบัน หมายถึง สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ ไม่รวมถึงสถาบันการศึกษาอื่น ๆ
3. บัณฑิต หมายถึง ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีของสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ ไม่รวมถึงบัณฑิตของสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ และทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

4. คณะ หมายถึง คณะวิชาต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ และวิทยาลัยจิตภาวันการ
เผยแผ่ทางพุทธศาสนา ไม่รวมถึงคณะในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งขึ้นกับทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ

5. นักศึกษา นิสิต นักเรียน หมายถึงผู้ที่กำลังศึกษาในสถานศึกษาฝ่ายสงฆ์ เฉพาะ
พระภิกษุและสามเณร 5 ประเภท คือ

5.1 นักธรรม

5.2 บาลี

5.3 มหามกุฏราชวิทยาลัย

5.4 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5.5 วิทยาลัยจิตภาวันการ เผยแพร่พุทธศาสนา

วิธีรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาเรื่อง การบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ จากข้อมูลต่อไปนี้คือ เอกสารทางราชการ
เกี่ยวกับ พระบรมราชโองการ พระราชหัตถเลขา ระเบียบ กฎหมาย คำสั่ง รายงานการประชุม
แผนการศึกษา หลักสูตร สถิติต่าง ๆ บันทึกเกี่ยวกับ จดหมาย อัตชีวประวัติ อนุทิน ภาพต่าง ๆ
ไถ่เอกสารภาพถ่าย ภาพเขียน ภาพวาด หนังสือต่าง ๆ ใต้แก่ ประวัติศาสตร์ ประวัติดอก วารสาร
บทความ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ โดยคนควาจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ และ
ห้องสมุดของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

2. สัมภาษณ์ผู้บริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ระดับสูง เพื่อจัดข้อสงสัยบางประการ ที่ไม่อาจ
คนควาได้จากเอกสาร หรือ มีข้อขัดแย้งกับการคนควาในเอกสาร

3. ศึกษาและดูงานด้านบริหาร การศึกษา โดยวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี

4. รวบรวมข้อมูลที่ไต่จากการศึกษาคนควาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการดูงาน
ด้านบริหารการศึกษา เรียบเรียงเขียนเป็นวิทยานิพนธ์

การเสนอข้อมูล

การเสนอข้อมูลสำหรับขอความที่ยกมาอ้างอิงจากหนังสือในสมัยใด จะคงใช้ภาษาที่ใช้
ในสมัยนั้น และกำหนดแบ่งการเสนอข้อมูลเป็น 8 บทความด้วยกันคือ

บทที่ 1 บทนำ เป็นการอารัมภบทที่กล่าวถึงภูมิหลัง วัตถุประสงค์ ประโยชน์ที่อาจจะได้รับจากการวิจัย ขอบจำกัดของการวิจัย ความหมายของคำที่ใช้ในการวิจัย และวิธีรวบรวมข้อมูล

บทที่ 2 กล่าวถึง ประวัติการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในประเทศไทย เริ่มต้นจากสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ ยุคที่หนึ่ง สมัยรัตนโกสินทร์ยุคที่สอง จนถึงปัจจุบัน

บทที่ 3 กล่าวถึง ระบบบริหาร การศึกษาฝ่ายสงฆ์ เริ่มด้วยระบบบริหาร การศึกษา พระปริยัติธรรม ระบบบริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ สภามหาวิทยาลัย มุณีหรือคิธรรมมหาสาครวิทยาลัย และ วิทยาลัยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์

บทที่ 4 กล่าวถึง ระบบบริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรม การบริหารการศึกษาแผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกบาลีแผนใหม่

บทที่ 5 กล่าวถึง ระบบบริหาร การศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ การจัดการ การบริหาร การศึกษาทุกระดับ และโครงการจัดการศึกษา

บทที่ 6 กล่าวถึง ระบบบริหาร การศึกษาของสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ การจัดการ การบริหาร การศึกษาทุกระดับ และโครงการจัดการศึกษา

บทที่ 7 กล่าวถึง ระบบบริหาร การศึกษาของวิทยาลัยจิตตภาวันการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจัดการ การบริหาร การศึกษา และโครงการจัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

บทที่ 8 เป็นการสรุปการวิจัย อภิปราย และขอเสนอแนะ สำหรับรายละเอียดบางตอนของเนื้อเรื่อง ขยายความไว้ในภาคผนวก